

Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome

Meistaru iela 10-502, Rīga, LV-1050, tālr. 27343432, e-pasts seplp@seplp.lv, www.seplp.lv

Rīgā, 14.07.2025.

Nr. 22/6-3

Atzinums par 2024. gada 20. decembrī LR1 izskanējušo un LSM.LV publicēto informāciju

Latvijas sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons (turpmāk tekstā arī – ombuds) 2025. gada 26. jūnijā saņēma no Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes pārsūtītu [...] (turpmāk – Iesniedzējs) 2025. gada 20. jūnija iesniegumu, kurā lūgts vērtēt VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” (turpmāk – LSM) programmā “LR1” izskanējušās un vienotajā ziņu portālā LSM.LV 2024. gada 20. decembrī publicētās informācijas sagatavošanā iesaistīto personu rīcības atbilstību VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” Redakcionālajās vadlīnijās, VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” Rīcības un ētikas kodeksā un Latvijas Mediju ētikas padomes Ētikas kodeksā noteiktajam.

Iesniedzēja vērtējumā *Latvijas Radio korespondenta Jāņa Kinča veidotajos materiālos portālā www.lsm.lv un Latvijas Radio translācijā mediju lietotājiem ir sniegta nepatiesa, negatīvus stereotipus veicinoša informācija. Un konkrēti: “[...] Ģenerālprokuratūra Maizīša vadības laikā izmeklēja vairākas skaļas lietas – digitālgeitu, Jūrmalgeitu, Lemberga stipendiātu lietu. [...]”* (visi izcēlumi šeit un turpmāk mani – E.A.)

Lai izveidotu atzinumu, ombuds no 2025. gada 26. jūnija līdz 2025. gada 17. jūlijam:

- 1) iepazīnās ar Iesnieguma saturu;
- 2) iepazīnās ar LSM vienotajā ziņu portālā LSM.LV 2024. gada 20. decembrī publicēto Latvijas Radio korespondenta rakstu “Ne tikai Latvijas Bankas prezidents. Politiku “uzmestie” kandidāti augstiem amatiem (turpmāk – Publikācija);

Skat. izmantojot zemāk norādīto tīmekļa vietnes saiti:

<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/20.12.2024-ne-tikai-latvijas-bankas-prezidents-politiku-uzmestie-kandidati-augstiem-amatiem.a581168/>.

- 3) iepazīnās ar LSM radio programmas “LR1” raidījumā “Pēcpusdiena” 2024. gada 20. decembrī pārraidīto Latvijas Radio korespondenta sižetu “Politiskās izvēles un noraidījumi: Saeimas lēmumi par amatu kandidātiem dažādos laikos” (turpmāk – Sižets);
Skat. izmantojot zemāk norādīto tīmekļa vietnes saiti:
https://latvijasradio.lsm.lv/lv/lr/arhivs/?_uri=lv/lr/arhivs/&channel=0&d=20&m=12&y=2024&page=3.
- 4) 2025. gada 26. jūnijā nosūtīja jautājumu LSM galvenajai redaktorei Anitai Braunai un 2025. gada 2. jūlijā saņēma atbildi uz to.

Izvērtējot Iesniegumu, Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons
konstatē:

[1] Iesniedzējs uzskata, ka Publikācijā un Sižetā ***maldinošās informācijas, kas veicina negatīvus stereotipus, izplatīšana sabiedrībā ir vērtējama kā apzināta un līdz ar to saturu veidojošā persona savā darbībā ignorē Latvijas Sabiedrisko mediju vadlīniju, Redakcionālo vadlīniju normatīva ietvaru*** (visi izcēlumi šeit un turpmāk mani – E.A.):

1. [LSM Redakcionālo vadlīniju] **punktu 1.2. Sabiedrības intereses:** “Sabiedrisko mediju darbu nosaka sabiedrības intereses saņemt patiesu informāciju par tās dzīvi ietekmējošiem lēmumiem, procesiem un notikumiem, [...] un novērst maldinošas informācijas ietekmi;

2. [LSM Redakcionālo vadlīniju] **punktu 1.3. Sabiedrisko mediju redakcionālās vērtības:**

Patiesums. Sabiedrības tiesības saņemt patiesu informāciju nosaka visus sabiedrisko mediju darba aspektus. Tiekšanās pēc patiesības un tās atklāšana ir profesionālas žurnālistikas galvenais mērķis. Tas nodrošina auditorijas uzticēšanos sabiedriskajiem medijiem.

Atbildīgums. Sabiedriskie mediji uzņemas atbildību par to radīto saturu un darbojas, lai sniegtu patiesu un dažādām sabiedrības interesēm atbilstošu informāciju.

3. [LSM Redakcionālo vadlīniju] **punktu 1.4. Sabiedrisko mediju darbības profesionālos principus:**

Objektivitāte. Sabiedriskie mediji satura izklāstā balstās uz faktiem, izmanto informāciju, kas palīdz saprast kontekstu, un gādā, lai izskan tematam, žanram vai raidījuma formātam būtiskie argumenti un viedokļi. Nav pieļaujama tendenciozitāte satura izklāstā, ziņu vai materiāla izkārtojumā, balss intonācijā vai vārdu izvēlē. Veidojot saturu, LSM nepārstāv nekādas citas intereses kā vienīgi sabiedrības intereses zināt patiesību par notikumiem, kas tiem varētu būt svarīgi un interesanti.

Izvairīšanās no stereotipizācijas. Sabiedriskie mediji izvairās no stereotipizācijas un neizvērtē notikumus, procesus un sabiedrības grupas, vadoties pēc iepriekšējiem priekšstatiem un aizspriedumiem.

Veidojot saturu kādai noteiktai sabiedrības grupai, mediji izvērtē, vai saturs tiek veidots, pamatojoties uz objektīviem datiem, vai tas tiek veidots, izmantojot stereotipus par konkrētās grupas interesēm un gaidām;

4. *kā arī Latvijas Mediju ētikas padomes ētikas kodeksa punktus 4.1. **Godprātība**; 4.4. **Faktu un viedokļu nošķirums**; 4.6. **Informācijas iegūšana un izmantošana**.*

Iesniedzējs lūdz izvērtēt iepriekš minētā satura izveidē iesaistīto personu darbības atbilstību Latvijas Sabiedrisko mediju Redakcionālajām vadlīnijām, Rīcības un ētikas kodeksam, kā arī Latvijas Mediju ētikas padomes ētikas kodeksam un informēt viņu par pieņemto lēmumu.

[2] Ņemot vērā, ka saskaņā ar Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likuma (turpmāk – SEPLPL) 18. panta pirmo daļu ombuds sniedz atzinumus par sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu programmu un pakalpojumu atbilstību SEPLPL 1. pantā noteiktajam mērķim un 3. pantā noteiktajiem sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbības pamatprincipiem, sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ētikas kodeksiem un redakcionālajām vadlīnijām, ombuds secina, ka tā kompetencē ir sniegt atzinumu par Sižetā izskanējušās informācijas un tā satura izveidē iesaistīto personu darbības atbilstību VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” Redakcionālajām vadlīnijām¹ un VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” Rīcības un ētikas kodeksā noteiktajam².

Ombuda kompetencē neietilpst Sižetā izskanējušās informācijas un tā satura izveidē iesaistīto personu darbības atbilstības izvērtēšana Latvijas Mediju ētikas padomes Ētikas kodeksā noteiktajam, tāpēc ombuds vērtēs iepriekšminētā atbilstību Iesniedzēja norādītajām LSM Redakcionālo vadlīniju prasībām un LSM Rīcības un ētikas kodeksā noteiktajam, papildinot vērtējumu ar tiem LSM Redakcionālo vadlīniju profesionālās ētikas principiem, kuri saskan ar Iesniegumā norādīto Latvijas Mediju ētikas padomes Ētikas kodeksa punktu regulējumu, proti:

- LSM redakcionālo vērtību **Godprātība un atklātība**, kas noteic, ka *LSM darbinieki rīkojas atklāti un godprātīgi saskaņā ar augstiem ētikas standartiem, ieklausās citu viedoklī un argumentēti pauž savu viedokli;*
- LSM darbības profesionālo principu **Faktu nošķiršana no viedokļiem**, ka noteic, ka *ziņās izmantotajiem faktiem jābūt skaidri un saprotami nošķirti no komentāriem un viedokļiem.*

[3] Sižets un tā pārstāsts Publikācijā ir veltīti Saeimas valdošās koalīcijas lēmumam 2024. gada

¹ Aktuālā LSM Redakcionālo vadlīniju redakcija, kas apstiprināta 2025. gada 10. martā ir skatāma izmantojot tīmekļa vietnes saiti: <https://ltv.lsm.lv/satura-veidosana/latvijas-sabiedriski-mediji-redakcionales-vadlinijas>.

² Aktuālā LSM Rīcības un ētikas kodeksa redakcija, kas apstiprināta 2025. gada 6. februārī ir skatāma izmantojot tīmekļa vietnes saiti: <https://ltv.lsm.lv/satura-veidosana/latvijas-sabiedriski-mediji-ricibas-un-etikas-kodekss>.

nogalē atsaukt Latvijas Bankas prezidenta amatam izvirzītos kandidātus, atgādinot *par vēl dažiem pretrunīgi vērtētiem Saeimas lēmumiem amatpersonu izraudzīšanā*. Kā pirmais no tiem tiek nosaukts pirms vairāk nekā 14 gadiem pieņemtais Saeimas vairākuma lēmums uz trešo termiņu ģenerālprokurora amatā neapstiprināt Jāni Maizīti. Saistībā ar šo notikumu Sižetā (skatīt LSM radio programmas “LR1” arhīvā klausāmajā raidījuma “Pēcpusdiena” ierakstā no 16:30 līdz 16:37 minūtei) un Publikācijā tiek teikts:

Ģenerālprokuratūra Maizīša vadības laikā izmeklēja vairākas skaļas lietas – Digitālgeitu, Jūrmalgeitu, Lemberga stipendiātu lietu.

No Iesnieguma ir secināms, ka Iesniedzēja ieskatā apzināti maldinošā, nepatiesā informācija, kas veicina negatīvus stereotipus, ir Sižetā un Publikācijā lietotā frāze **“Lemberga stipendiātu lieta”**.

Iesniedzējs uzskata, ka *centieni maldināt sabiedrību turpinās*, neskatoties uz to, ka *nekad nav pastāvējusi žurnālista dēvētā “Lemberga stipendiātu lieta”*.

Iesniedzējs min šādus argumentus tam, ka *žurnālisti, kas regulāri veidojuši sižetus šajā tematikā, ir ļoti labi informēti par tās detaļām* (visi izcēlumi – Iesniedzēja.):

LR1 raidījumā “Krustpunktā” jau 2010.03.14. tā laika ģenerālprokurors J. Maizītis norādīja: “Es viennozīmīgi norobežojos no tādiem formulējumiem kā stipendiāti vai pieminēt konkrētus uzvārdus”. Analogu viedokli **LR1 raidījumā “Labrīt!” 2010.09.15 pauda arī ģenerālprokurors Ē.Kalnmeiers:** “Nu, tāpat šis nosaukums “stipendiātu lieta”, es nezinu, kurš šo terminu ir izgudrojis, ja, katrā ziņā ne es esmu šī termina autors, un faktiski tas ir nekorekts tāds izteiciens, formulējums, jo tādas lietas atsevišķi nav, un pēc tam šī apzīmējuma neesamību LR1 žurnālisti vairākkārt atzīmējuši arī pašu veidotajos materiālos. Kā piemēram, 2010.09.23. **LR1 raidījumā “Krustpunktā” korespondente G.Mūrniece** citējot ģenerālprokuroru J. Maizīti, saka: “Arī viņš starp citu nesaka, ka šī lieta saucas Lemberga stipendiātu lieta [..]”.

[3] Uz ombuda 2025. gada 26. jūnijā rakstiski uzdoto jautājumu: *Kādi redakcionāli apsvērumi noteica to, ka, informējot par kādreizējā ģenerālprokurora Jāņa Maizīša vadības laikā izmeklētajām lietām, kā viena no tādām tiek nosaukta “Lemberga stipendiātu lieta”, LSM galvenā redaktore Anita Brauna sniedza šādu atbildi* [visi izcēlumi mani – E.A.]:

*Atbildot uz Jūsu jautājumu, LSM norāda, ka **publicistikas valoda atšķiras no oficiālo juridisko dokumentu valodas**. Saskaņā ar vispārpieņemtiem žurnālistikas standartiem, publikācijās, runājot par kriminālprocesuālām darbībām, lietas būtības izklāstīšanai tiek izmantota vienkāršāka valoda, kas būtu uztverama plašākai auditorijai. Jo īpaši šis princips svarīgs radio*

žurnālistikā, kur skaņa ir vienīgais veids, kā medijs nodod informāciju, tāpēc tai jābūt ātri un skaidri uztveramai.

Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūrā ir izmeklēts kriminālprocess par iespējamiem slēptiem maksājumiem partijām un individuāliem politiķiem, un **neformāli publiskajā telpā gadiem ilgi šis kriminālprocess ir saukts par “Lemberga stipendiātu lietu”**. Plašāks pamatojums tam, kāpēc šī izmeklēšana tiek saistīta ar A. Lemberga vārdu, kā arī citi lietas apstākļi ir atspoguļoti šajā Latvijas Radio raidījumā:

<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/23.03.2023-lemburga-stipendiatu-lieta-vesture-liecinieki-un-izbeigsana-pec-17-gadu-izmeklesanas.a501818/>

Līdz ar to LSM noraida [...] apgalvojumu, ka LSM redakcijas maldina sabiedrību, pieminot Lemberga stipendiātu lietu.

Izvērtējot konstatēto, Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons **secina:**

[4] Par frazeoloģiju, frazeoloģismu nozīmi un to jēgu.

Sīžetā un Publikācijā lietotais vārdu salikums “Lemberga stipendiātu lieta” ir uzskatāms par *frazeoloģismu* – vārdu savienojumu, kura nozīme neizriet vienīgi no tajā lietoto vārdu nozīmēm, bet gan izsaka kādu citu nozīmi. Šādi vārdu savienojumi netiek konstruēti aktuālajā runas situācijā, kā tas ir *brīvo savienojumu* (vārdi brīvi tiek saistīti pēc runātāja vai rakstītāja nolūka) gadījumā, bet gan to lietojumu un jēgu nosaka izveidojusies valodas lietojuma tradīcija – kādā nozīmē konkrētais frazeoloģisms parasti tiek lietots. Nezinot šo tradīciju, frazeoloģisma nozīme nav pilnībā saprotama, jo tā neizriet vienīgi no to veidojošo vārdu nozīmēm.

Liecība tam, ka problematizētais vārdu salikums ir *frazeoloģisms*, atrodama, piemēram, skaidrojošajā un sinonīmu vārdnīcā “Tēzaurs”, kurā norādīta vārda “stipendiāts” konotācija – *politiķis, kas saņem nedeklarētus ienākumus jeb kukuļus*. Šāda konotācija šim vārdam nav atrodama citās valodās, proti, šāda nozīme vārdam “stipendiāts” ir piešķirta tikai latviešu valodā, un tās rašanās iemesls atklājas vārda korpusa piemērā – *Lembergs vienmēr ir noliedzis tā dēvētās “stipendiātu lietas” eksistēšanu*³.

Tādējādi jāsecina, ka pastāv ilggadīga tradīcija lietot vārdu savienojumu “Lemberga stipendiātu lieta”, lai norādītu uz vienu konkrētu kriminālprocesu, kurš, kā var lasīt LSM galvenās redaktores norādītajā 2023. gada 23. marta rakstā vienotajā ziņu portālā LSM.LV – “Lemberga

³ Skatīts izmantojot tīmekļa vietnes saiti: <https://tezaurs.lv/stipendi%C4%81ts:1>.

stipendiātu lieta” – vēsture, liecinieki un izbeigšana pēc 17 gadu izmeklēšanas – pierādījumu trūkumu dēļ ir ticis izbeigts 2022. gada nogalē. Šo daudzo gadu laikā šis neoficiālais kriminālprocesa apzīmējums ir “folklorizējies” un kļuvis par noturīgu frazeoloģismu latviešu valodā.

Ombuds pieņem, ka apzīmējošā frāze “Lemberga stipendiātu lieta” nekad nav bijusi kāda kriminālprocesa oficiālais nosaukums, kā arī to, ka šīs *lietas* materiālos arī vārds “stipendiāts” varētu nemaz netikt lietots kā apzīmējums tām personām un organizācijām, kuru saistību ar Aivara Lemberga iespējamiem slēptiem finansējumiem ir bijis mēģināts noskaidrot konkrētā kriminālprocesa ietvaros, bet kurš izbeigts šādu pierādījumu trūkuma dēļ.

Apzīmējošā frāze jeb plaši lietotais *lietas* nosaukums “Lemberga stipendiātu lieta”, no vienas puses, tiek lietota kā *norāde* (indeksāla zīme) uz konkrēto plašu rezonansi sabiedrībā guvušo kriminālprocesu, kas ļauj viegli to identificēt. Ja žurnālistiskā tekstā konkrētās *lietas*⁴ apzīmēšanai tiktu lietots konkrētā kriminālprocesa numurs, kas ir abstrakta skaitļu kombinācija, tad teksta lasītājs visdrīzāk nevarētu identificēt, par kuru *lietu* vispār ir runa. Tādā gadījumā žurnālistam *lietas* identificēšanas nolūkos būtu jāsniedz *lietu* aprakstoši paplašināti skaidrojumi, kas vienlaicīgi arī būtu tāda vai cita *lietas* interpretācija. Šajā gadījumā tā vietā žurnālists ir izvēlējis lietot *lietu* apzīmējošo frāzi, kuru viņš pats nav izveidojis, bet kura ilgu gadus publiskajā telpā tradicionāli ir tikusi lietota kā šīs *lietas* atpazīšanas identifikators un ieguvusi frazeoloģisma statusu latviešu valodā.

No otras puses, apzīmējošā frāze “Lemberga stipendiātu lieta” kā *lietas* identifikators (norādāmā zīme), vienlaicīgi sniedz arī noteiktu *interpretāciju* šai *lietai*, proti, apzīmējošā frāze tiek lietota arī kā *simboliska zīme*. Simbolu nozīme, savukārt, ir konvencionāli noteiktas interpretācijas rezultāts un atklājas aktuālajā šo zīmju lietojumā, balstoties uz noteiktu lietošanas tradīciju – kā parasti šīs zīmes tiek lietotas (nerakstīta konvencija). Frāzes “Lemberga stipendiātu lieta” kā simboliska apzīmējuma nozīmi arī nosaka līdzšinējā tās lietošanas tradīcija. Simboliskā zīme savu denotātu (konkrēto *lietu*) neattēlo tieši un nepastarpināti, bet gan *simboliski* (interpretējami), reprezentējot denotātu simboliskā formā (simbolizējot to). Līdz ar to frāzes kā simboliskas zīmes nozīme nav identa ar tā veidojošo vārdu aprakstošajām nozīmēm, kuras nosaka, ka “Lembergs” ir Aivars Lembergs, “stipendiāts” ir persona, kas saņem stipendiju, bet “lieta” ir dokumentu un citu materiālu kopums, kas attiecas uz kādu jautājumu, ko izskata vai izskatīs tiesā, arī tiesas

⁴ Ar “lietu” šeit tiek saprasta visplašākajā nozīmē - dokumentu un citu materiālu kopums, kas attiecas uz kādu jautājumu, ko izskata vai izskatīs tiesā, arī tiesas process attiecīgajā jautājumā.

process attiecīgajā jautājumā⁵. Simboliska apzīmējuma gadījumā tā nozīmi nosaka nevis norāde uz apzīmējumā lietoto vārdu denotātiem, bet gan šādas frāzes izteikšanas *jēga*, kura atklājas frāzes lietojumā konkrētajā kontekstā – *ko ar to ir gribēts pateikt*. Ārpus konteksta šai frāzei var būt pat kontraversāla jēga – to var lietot gan tādēļ, lai pateiktu, ka šāda *lieta* pastāv vai ir bijusi, gan tādēļ, lai norādītu, ka šādas *lietas* nav un tā nekad nav bijusi.

Jāņem vērā, ka frazeoloģisma kā simboliska apzīmējuma nozīme nezūd arī tad, ja atklājas, ka tajā lietoto vārdu (“Lembergs”, “stipendiāts”, “lieta”) denotāti nemaz nav eksistējuši, jo simboliskam apzīmējumam ir nevis realitāti *attēlojoša nozīme*, bet gan kādu ideju (mentālo realitāti) *izsakoša jēga*, kura pastāv tik ilgi, kamēr kāds šo frāzi lieto tieši šādā nozīmē. Ja frāzi šāda nozīmē vairs nelieto, tad tā kļūst bezjēdzīga, vai arī iegūst kādu citu jēgu, frāzes nozīmei transformējoties.

Līdz ar to Iesniedzēja norādītais, ka *šī apzīmējuma neesamību* [izcēlums mans – E.A.] *LR1 žurnālisti vairākkārt atzīmējuši arī pašu veidotajos materiālos*, neatbilst īstenībai, jo frazeoloģisms pastāv, kamēr kāds to lieto, un tieši tas, ka to joprojām kāds lieto, ir bijis arī konkrētais iemesls Iesniedzēja Iesniegumam. Cits jautājums ir par to, vai šāds apzīmējums ir paties un pareizs.

[5] Par frazeoloģismu patiesumu.

Frazeoloģisms “Lemberga stipendiātu lieta”, kā to pareizi izsaka Iesniedzēja citētais bijušā ģenerālprokurora Ērika Kalnmeiera teiktais, nav *termins* – vārds vai vārdu savienojums ar stingri fiksētu, normatīvi noteiktu nozīmi – kurš tiek lietots zinātniskajos un juridiskajos tekstos, kuros no frazeoloģismiem ir ieteicams izvairīties, vai arī katru reizi skaidrot tā specifisko nozīmi. Vienlaicīgi šī neiespējamība skatīt frazeoloģismu kā *terminu* norāda uz to, ka uz frazeoloģismu tomēr ir jāskatās kā uz *vārdu* – lietu vai personu apzīmējošu valodas vienību, šajā gadījumā – *vārdu savienojumu*, kas pilda lietu apzīmējošā *vārda* funkcijas, kas “nosauc lietu vārdā”. Šis apstāklis ir būtisks, lai spriestu par frazeoloģisma kā apzīmējošas frāzes (vārdu savienojuma) empīrisko patiesumu.

Īpašība *būt empīriski patiesam* piemīt vienīgi aprakstošiem izteikumiem jeb deskriptīviem teikumiem ar predicējošu struktūru, saskaņā ar kuru sprieduma subjekts spriedumā tiek iekļauts vai neiekļauts kādā lietu klasē (sprieduma predikāta apjomā). Šāds deskriptīvs un predicējošs izteikums tiek uzskatīts par *patiesu* korespondences kārtībā tad, ja tajā izteiktā sakarība (sprieduma *subjekts* pieder pie sprieduma *predikāta* izteiktās lietu klases) atbilst sakarībai

⁵ Skatīts izmantojot tīmekļa vietnes saiti: <https://tezaurs.lv/lieta>.

realitātē. Šādus patiesus izteikumus par realitātē notiekošo vai notikušo sauc par objektīvu faktu izteikumiem kā reāli pastāvošas sakarības *protokolu* valodā, un šādu izteikumu empīriskais patiesums tiek noskaidrots, pārbaudot teiktā atbilstību realitātei – verificējot tos.

Empīriski nepatiesa, savukārt, ir tāds realitāti aprakstošs, predicējošs izteikums, kurš neatbilst tam objektīvās realitātes notikumam, uz kura aprakstu tas pretendē – kura predikatīvās struktūras atbilstība realitātes struktūrai verificācijā neapstiprinās.

Ir jāsecina, ka frāzei “Lemberga stipendiātu lieta” kā vārdu savienojumam nepiemīt īpašība būt empīriski patiesai vai nepatiesai korespondences kārtībā, jo tā nav deskriptīvs un predicējošs teikums, tā neizsaka sakarību, kuras atbilstību realitātei varētu empīriski pārbaudīt, bet gan tā sniedz vienīgi simbolisku apzīmējumu un indeksālu norādi uz konkrēto *lietu* (kriminālprocesu). No loģikas viedokļa šāda apzīmējoša frāze nav teikums, bet gan tikai *vārds* (vārdu savienojums), un vārdi paši par sevi nav ne patiesi, ne aplami. Vārdi ir vai nu saprotami, vai nesaprotami, to lietojums – pamatots vai nepamatots.

Žurnālista tekstā šī apzīmējošā frāze ir iekļauta plašākā teikumā *Ģenerālprokuratūra Maizīša vadības laikā izmeklēja vairākas skaļas lietas – Digitālgeitu, Jūrmalgeitu, Lemberga stipendiātu lietu*. Šī teikuma patiesums gan ir nosakāms, noskaidrojot vai norādītajā laikā ir, vai nav izmeklētas teikumā minētās *lietas* – vai teiktais atbilst, vai neatbilst faktiskajai realitātei, taču šī teikuma patiesums Iesniegumā nemaz netiek apšaubīts. Iesniedzējs uzskata, ka apzīmējošās frāzes “Lemberga stipendiātu lieta” lietošana ir *apzināta maldinošas informācijas izplatīšana*, taču, ja apzīmējošai frāzei pašai par sevi nepiemīt īpašība būt patiesai vai nepatiesai, tad tās izteikšanu nevar vērtēt kā maldināšanu, jo *maldināšana* ir nepatiesības teikšana. Maldināt var neapzināti, tad nepatiesas informācijas sniegšanas iemesls var būt runātāja nezināšana, maldīšanās (kā ticība aplamiem pieņēmumiem), kļūdīšanās. Maldināt var arī apzināti, un šāda rīcība tad ir klasificējama kā *melošana*, kuru raksturo apzināts runātāja nodoms teikt nepatiesību. Melošanas nodoms savukārt var būt gan ļaunprātīgs – lai apzināti maldinātu sarunas partneri un tādējādi kaitētu viņam, taču melot ir iespējams arī bez ļauna nodoma, piemēram, kā tas ir pasaku stāstīšanas, jokošanās, blēņošanās, nieku gvelšanas, muļķošanās gadījumos, un melot var pat ar vislabākajiem nodomiem, kā tas ir t.s. “balto melu”, “pieklājības melu”, “sociālo melu” gadījumos.

Protams, pastāv iespēja, ka apzīmējošās frāzes lietojums kā *vārda* piešķiršana tiek vērtēta kā *maldinoša*, taču šī maldināšana ir ne tamdēļ, ka identifikācijai izvēlētais vārds (vai vārdu savienojums) būtu *nepatiesa*, jo vārdi nevar būt patiesi vai nepatiesi, bet gan tādēļ, ka izvēlētais

vārds ir *nepareizs*. Izvēlētā vārda *nepareizums* norāda uz apstākli, ka notikusī *identifikācija* ir kļūdaina, ka tās pamatā esošā *klasifikācija* ir aplama, ka ar vārdu izteiktais *vērtējums* – *nepareizs*. Spilgts piemērs šādu “maldinošu” vārdu lietojumam ir tādas valodspēles kā *apsaukšanās* un *lamāšanās*, kad apzināti tiek izvēlēti tādi identificējošie vārdi, kuru lietojumam nav pamatojuma, jo izvēlētais apzīmējums balstās apzināti kļūdainā klasifikācijā un vērtējumā⁶.

Līdz ar to jāsecina, ka frazeoloģisma “Lemberga stipendiātu lieta” lietojuma pamatojuma gadījumā kritiskais jautājums ir par šī lietojuma *pareizumu*.

[6] Par frazeoloģisma *pareizumu*.

Lai frazeoloģisms kā apzīmējošs vārdu savienojums būtu jēgpilns, ir jāņem vērā vismaz divi nosacījumi:

- tam ir jābūt *saprotamam* tam, kurš pārvalda šī frazeoloģisma lietošanas tradīciju, respektīvi, zina šīs frāzes nozīmi. Tam, kurš atrodas ārpus šīs tradīcijas, frazeoloģisms būs nesaprotams, pārprotams un tamdēļ – bezjēdzīgs;
- tam ir jāšķiet *pareizam*, ir jāakceptē tā pamatā esošās identifikācijas, klasifikācijas un vērtējuma pamatotība kā atbilstība pieņemtajiem vērtējuma kritērijiem (pastāvošā vērtēšanas konvencija).

Saprotami un šķietami *pareizi* apzīmējumi tiek atzīti kā *jēgpilni*. *Nesaprotami* apzīmējumi ir *bezjēdzīgi*. *Saprotami*, bet – *nepareizi* apzīmējumi šķiet *maldinoši*.

Nemot vērā frāzes “Lemberga stipendiātu lieta” plaši izplatīto publisko lietojumu gandrīz divdesmit gadu garumā, šķiet nevarētu rasties neizpratne vai pārpratums par to, uz kādu *lietu* šis apzīmējums ir attiecināms. Ombuds pieļauj, ka konkrētā apzīmējuma lietojumu Sižetā un Publikācijā ir noteicis tieši šis aspekts, lai konkrētā lieta tiktu viennozīmīgi identificēta.

Protams, varētu rasties jautājums par to, kāpēc šāds apzīmējums vispār ir ticis izvēlēts, kādi ir tā lietošanas motīvi, jo Sižets un Publikācija atspoguļoja Saeimas vēsturiskos lēmumus augstu valsts amatpersonu izraudzīšanās procesos. “Lemberga stipendiātu lieta” tika nosaukta vienīgi kontekstā ar ģenerālprokurora Jāņa Maizīša vadības laikā izmeklētajām *lietām* blakus citām līdzīgu rezonansi guvušajām *lietām* (Digitālgeita, Jūrmalgeita). Ombuds secina, ka minēto lietu

⁶ Šeit ir jāņem vērā būtiskā nianse, ka situācijā, kad mēs kādu personu nosaucam, piemēram, par *meli*, tad runa ir nevis par šī nosaukuma *patiesumu*, bet gan par tā *pareizumu* – vai konkrētā persona atbilst tiem kritērijiem, kas ļauj kādu klasificēt kā *meli*. Savukārt, ja mēs izsakām apgalvojumu – *viņš melo* – tad runa ir par tā patiesumu – vai ir iespējams pierādīt šo faktu. Protams, galvenais kritērijs tam, lai kādu personu nosauktu par *meli*, ir iespēja pierādīt konkrētus melošanas faktus. Tomēr apzīmējuma *melis* lietojums ir klasifikācijas jautājums, bet sprieduma – *viņš melo* – jautājums ir pierādījuma jautājums.

pieminējuma mērķis ir bijis nevis atgādinājums auditorijai par šīm lietām, bet gan vienīgi ģenerālprokurora darbības laika raksturojums. Tādējādi arī jāsecina, ka žurnālista rīcībai – pieminot “Lemberga stipendiātu lietu” – nav bijusi kāda īpaša, apzināta motivācija. Šādā nozīmē šīs frāzes lietojums ir *nemotivēts*, tā ir tikusi izteikta kā ierasts, auditorijai viegli saprotams, stereotipisks *lietas* apzīmējums.

Līdz ar to rodas jautājums, vai ir pareizi lietot stereotipiskus apzīmējumus žurnālistiskā tekstā?

[7] Par žurnālistikas valodas praksi.

Ir jāņem vērā, ka praktiski visi ikdienišķie apzīmējumi realitātes entitātēm – lietām, personām, vietām un notikumiem – ir stereotipiski tajā nozīmē, ka to izvēles pamatā nav kāds īpašs kognitīvs process, kurā rūpīgi un pārdomāti tiktu izsvērtas lietas, personas, vietas vai notikuma *pareizā* identifikācija (kas tas ir), *pareizā* klasifikācija (kam tas ir līdzīgs), *pareizais* vērtējums (kāds tas ir). Ikdienā lietoto apzīmējumu izvēle ir *neapzināta*, tā balstās atmiņā ātri atrodamos *epitetos* (“gatavas frāzes”), kas gūti līdzšinējā pieredzē, un nereti balstās noteiktos aizspriedumos pret konkrēto realitātes fragmentu. Ar *aizspriedumu*, savukārt, saprotot nekritiskā veidā iegūtas *pārliecības*, kuru izveidē domājošais subjekts nav apzināti piedalījies, kuras tas nav konstruējis pats, bet pieņēmis jau gatavā veidā vai nu kā tradicionālu, vai – autoritatīvu, vai ierastu uzskatu. Aizspriedums ir *spriedums* (predicējoša sakarība), kurš ir izveidots bez *spriešanas* (kontrolētas sakarības konstruēšanas). Domāšanas *aizspriedumainība* ir cilvēka kognitīvo spēju fundamentāla iezīme – domāšanā pārsvarā tiek izmantoti jau “gatavi” spriedumi, nevis katreiz tie tiek konstruēti no jauna, jo tam pietrūkst gan laika, gan nereti arī kognitīvo spēju. Tāpēc būtiska ir domājošā subjekta spēja uz *metakognīciju* kā refleksīvām pārdomām par savu spriedumu pamatotību.

Aizspriedumainas domāšanas rezultāts ir noteikti *stereotipi* kā realitātes entitāšu vērtējumi, kuri attiecas uz kādu vienu konkrētās entitātes aspektu. Katrs stereotips ir tā raksturotās entitātes vienas reālas iezīmes izcēlums (pretējā gadījumā stereotipam nav saistības ar tā raksturoto realitātes fragmentu), vienlaicīgi abstrahējoties no citām tās iezīmēm. Stereotipiska domāšana kā abstraktās domāšanas izpausme ir vienpusēja, tā klasificē spriedumu subjektu, balstoties kādā vienā subjekta iezīmē, neņemot vērā citas iezīmes, kas sniegtu citu, papildu raksturojumu sprieduma subjektam. Stereotipiska domāšana balstās vienkāršotā un nepilnīgā šī subjekta kā kādas lietu klases pārstāvja vispārinājumā (lietu klases raksturojumi tiek pārnesti uz konkrētu šīs klases elementu), un raksturo domāšanas induktīvo ievirzi uz nepārtrauktu vispārinājumu veidošanu. Tamdēļ var secināt, ka domāšana vienmēr ir *stereotipiska*, un vienīgais, kas ir

domājošā subjekta rīcībā, tā ir metakognitīvā spēja kritiski izvērtēt savus stereotipus un mainīt tos, tiklīdz atklājas, ka stereotipiskais redzējums ir nepilnīgs, vienpusējs un tendenciozs. Nav iespējams domāt bez stereotipisku raksturojumu izmantošanas, taču ir iespējams vienus stereotipus (identifikāciju, klasifikāciju, vērtējumu) nomainīt pret citiem.

Žurnālistisks teksts neparedz terminoloģisko precizitāti, kā tas ir zinātniskajos un juridiskajos tekstos, tajā ir pieļaujams frazeoloģismu kā stereotipisku apzīmējumu lietojums, taču šim lietojumam ir savi ierobežojumi, kurus nosaka tās prasības, kas noteiktas LSM Redakcionālajās vadlīnijās. Vadlīniju prasības kā profesionālās ētikas normas regulē pieļaujamo valodas lietojumu LSM saturā. Viens no šo vadlīniju punktiem – 2.8. Valodas lietojums – nosaka, ka *LSM žurnālisti lieto literāri bagātu, laika garam atbilstošu valodu*. Vērtējot tā vai cita frazeoloģisma lietojumu, var secināt, ka ir pieļaujama dažādu valodas līdzekļu – tai skaitā frazeoloģismu lietojums, ņemot vērā apzīmējošās frāzes vietu un lomu konkrētajā tekstā. Ja frazeoloģisms tiek lietots, lai apzīmētu lietu, personu, vietu vai notikumu, kas ir žurnālistiskā teksta centrā kā tā *priekšmets*, tad papildu skaidrojumi un konkretizējumi ir obligāta prasība, lai nerastos priekšstats, ka žurnālista sniegtais vērtējums balstās stereotipos un nav veikta konkrētā priekšmeta detalizēta izpēte. Savukārt, ja lietotais frazeoloģisms attiecas uz perifēru teksta daļu, kā ātrs kādas entitātes identifikators, tad papildu skaidrojumu sniegšana ir lietderīga tikai tad, ja sniegtie papildu skaidrojumi neapgrūtina teksta galveno vēstījumu uztveri, ja tie nepadara žurnālistisko tekstu grūti lasāmu un uztveramu, kā tas ir zinātnisku un juridisku tekstu gadījumos. Saprotamība samazina precizitāti, bet precizitāte apgrūtina saprotamību.

Žurnālistikas praksē pasaulē, tāpat arī Latvijā, ir vairāki piemēri, kad sarežģītām un ilgstošām krimināllietām (kriminālprocesiem) vai notikumiem, kas ir saistīti ar noziegumiem, nelikumīgām darbībām un uzvedību, tiek piešķirti simboliski apzīmējumi, kuri iegūst atpazīstamību publiskajā telpā tieši dēļ tā, ka tie šādi tiek apzīmēti mediju saturā. Tie nav oficiāli nosaukumi, taču visbiežāk ietver kādu spilgtu asociāciju. Piemēram, viens no lielākajiem politiskajiem skandāliem – [Votergeitas skandāls](#), savu apzīmējumu ieguvis pateicoties vietai – Votergeitai (Votergeita (*Watergate*) ir ēku komplekss, kurā ietilpst viesnīca un biroji, kas atrodas Vašingtonā), kur tas notika, un ir kļuvis par pamatu citu “skaļu” krimināllietu apzīmējumam, izmantojot salikteņa daļu, aizguvumu – *geita* (no angļu val. – gate)⁷. Latvijā attiecīgi ir minamas *Jūrmalgeita*, *Digitālgeita*.

⁷ BBC (2020). Why is every scandal called a -gate?

Skatīts izmantojot tīmekļa vietnes saiti: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/articles/zt4tqfr>.

Frazeoloģismu lietojums atbilst žurnālistisku tekstu valodas stilam, kur viena no tā pazīmēm ir gan stilistiski neitrālu, gan ekspresīvu valodas izteiksmes līdzekļu lietojums; tai skaitā *daudz tēlainās izteiksmes līdzekļu, modes vārdu, klišeju, standartizētas liekvārdības un frāžainības*⁸.

Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons

vērš uzmanību:

[8] Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds atzinumus sniedz normatīvo aktu definētajās kompetences robežās un izmantojot sabiedrisko mediju redakcionālās vadlīnijas un rīcības un ētikas kodeksu normas, kas attiecas uz profesionālo ētiku un tās ievērošanu redakcionālajos lēmumos un profesionālajās procedūrās, kas veiktas sabiedrisko mediju satura veidošanas procesā. Nedz normatīvie akti, nedz sabiedrisko mediju redakcionālās vadlīnijas un rīcības un ētikas kodeksi nedod ombudam tiesības sniegt iesniegumā minēto apstākļu juridisko izvērtējumu.

Izvērtējot konstatēto, Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons

atzīst:

[9] Ombuds neatzīst, ka Sižetā un Publikācijā izskanējušajā informācijā, Sižeta un Publikācijas satura izveidē iesaistīto personu darbībā būtu pārkāpti VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” Redakcionālajās vadlīnijās noteiktie sabiedriskā medija darbības profesionālie principi ***Objektivitāte, Faktu nošķiršana no viedokļiem, Izvairīšanās no stereotipizācijas.***

Frazeoloģisma “Lemberga stipendiātu lieta” lietošana teikumā “Ģenerālprokuratūra Maizīša vadības laikā izmeklēja vairākas skaļas lietas – Digitālgeitu, Jūrmalgeitu, Lemberga stipendiātu lietu” ir pamatota, lai sniegtu informāciju, kas palīdz saprast kontekstu. Pašas *lietas* pastāvēšana gandrīz 20 gadu garumā ir vispārzināms fakts, jo par šo *lietu* publiskajā telpā ir bijis daudz informācijas un diskusiju. Konkrētais frazeoloģisms ir kļuvis par tradicionālu šīs *lietas* apzīmējumu, kas publiski ir ticis lietots neskaitāmās *lietas* pieminēšanas reizēs, un nav Sižeta un Publikācijas autora jaunizveidots. Tradicionālas apzīmējošas frāzes lietojums vēl neliecina par žurnālista iespējamu tendenciozitāti un to, ka savā darbībā viņš būtu pārstāvējis kādas citas intereses kā vienīgi sabiedrības intereses zināt patiesību par notikumiem, kas tiem varētu būt svarīgi un interesanti. Frazeoloģisms “Lemberga stipendiātu lieta” kā apzīmējošs vārdu

⁸ Publicistikas stils.

Skatīts izmantojot tīmekļa vietnes saiti: <https://valodasrokasgramata.lv/materials/1/0B5EB55E-4437-5A1A-1872-3A518739737C>.

savienojums piešķir konkrētajai *lietai* tās apzīmējošu nosaukumu, taču tas netiek lietots, lai vērtētu konkrēto lietu un tajā iesaistītās personas, jo tā nav Sižeta un Publikācijas tēma un uzdevums. Katrs frazeoloģisms ir stereotipisks apzīmējums, taču šīs konkrētās apzīmējošās frāzes lietojumā ombuds nesaskata žurnālista motivāciju izvērtēt lietu un tajā iesaistītās personas, vadoties pēc iepriekšējiem priekšstatiem un aizspriedumiem, izmantojot stereotipiskus vērtējumus. Ombuds frazeoloģisma “Lemberga stipendiātu lieta” lietojumā nesaskata nepatiesas vai maldinošas informācijas sniegšanas nodomu.

[10] Ombuds atzīst, ka Sižetā un Publikācijā izskanējušajā informācijā nav pilnā mērā ievērots VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” Redakcionālajās vadlīnijās noteiktais sabiedriskā medija darbības profesionālais princips ***Precizitāte***.

Frazeoloģisma “Lemberga stipendiātu lieta” skaniskajā atveidojumā Sižetā un tā rakstiskajā atveidojumā Publikācijā nav ievērota tā vadlīnijās norādītā principa daļa, kas izteikta kā prasība sniegt ***iespējami precīzu informāciju***, jo žurnālista iespējās bija šo informāciju sniegt vēl precīzākā veidā, piemēram, papildinot to ar vārdiem *tā sauktā* vai *tā dēvētā*, un rakstiskajā tekstā, piemēram, apzīmējumu “Lemberga stipendiātu lieta” likt pēdīnās. Ja tekstā būtu lasāms – *Ģenerālprokuratūra Maizīša vadības laikā izmeklēja vairākas skaļas lietas – tā saukto “Digitālgeitu”, “Jūrmalgeitu” un tā dēvēto “Lemberga stipendiātu lietu”* – domājams, nevienam nerastos pārpratoms, ka runa ir nevis par šo *lietu* oficiālajiem apzīmējumiem, bet gan par tradicionāliem – *tā sauktiem* un *tā dēvētiem* – apzīmējumiem jeb frazeoloģismiem, kuri izsaka nevis teksta autora aizspriedumainu attieksmi pret šīm *lietām*, bet gan ļauj auditorijai skaidri identificēt runas priekšmetu sev ierastā veidā.

[11] Ombuds neatzīst, ka Sižetā un Publikācijā izskanējušajā informācijā un satura izveidē iesaistīto personu darbībā nav ievērotas VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” Redakcionālajās vadlīnijās noteiktās sabiedriskā medija redakcionālās vērtības ***Patiesums, Atbildīgums, Godprātība un atklātība***.

Frazeoloģismu “Lemberga stipendiātu lieta” nevar vērtēt empīriskā patiesuma aspektā, jo apzīmējumiem kā vārdiem un apzīmējošām frāzēm kā vārdu savienojumiem nepiemīt īpašība būt patiesiem vai nepatiesiem, kā tas detalizēti ir izklāstīts šī atzinuma piektajā daļā. Ombuds nesaskata žurnālista rīcībā – frazeoloģisma pieminēšanā – bezatbildīgus, negodprātīgus vai ļaunprātīgus nodomus apzināti maldināt un izplatīt negatīvus stereotipus par šo *lietu* un tajā iesaistītām personām, jo tā nav Sižeta un Publikācijas tēma un uzdevums.

[12] Ombuds neatzīst, ka Sižetā un Publikācijā izskanējušajā informācijā un satura izveidē

iesaistīto personu darbībā nav ievērota VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” Redakcionālajās vadlīnijās noteiktā prasība strādāt *sabiedrības interesēs* pēc augstākajiem standartiem veidojot programmas un cita veida saturu. Sižets un Publikācija kopumā kalpo sabiedrības interesēm saņemt patiesu informāciju, tajā netiek sniegta maldinoša informācija.

[13] Iepriekš minēto apsvērumu dēļ, Ombuds neatzīst, ka Sižeta un Publikācijas autors ar frazeoloģisma “Lemberga stipendiātu lieta” lietojumu būtu pārkāpis VSIA “Latvijas Sabiedriskais medijs” **Rīcības un ētikas kodeksā** noteiktās prasības – veikt savus pienākumus saskaņā ar sabiedriskā medija vispārpieņemtajām pamatvērtībām, kas ir neatkarība, uzticamība un cilvēka cieņa; ievērot visaugstākos žurnālistikas standartus un LSM Redakcionālajās vadlīnijās noteikto.

Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas

līdzekļu ombuds

(paraksts)*

Edmunds Apsalons

*DOKUMENTS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR
LAIKA ZĪMOGU